

Iwańczak, Wojciech

Babilon czy Jeruzalem. Praga w literaturze i propagandzie czasów husyckich

---

Przegląd Historyczny 84/3, 271-288

1993

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

BIBLIOTEKA INSTYTUTU HISTORYCZNEGO
Uniwersytetu Warszawskiego

WOJCIECH IWANČZAK

Babilon czy Jeruzalem. Praga w literaturze i propagandzie czasów husyckich

Przedmiotem tego studium jest obraz Pragi husyckiej przedstawiony w kilku przekrojach. Nurtem dominującym była idealizacja przeszłości w przeciwstawieniu do epoki husytyzmu. W tym kontekście szczególnie podkreślano wspaniałą przeszłość uniwersytetu praskiego. Jako centrum ruchu husyckiego stolica była rzecz prosta odbierana w sposób negatywny przez oficjalny Kościół, ale z drugiej strony sami husyci wykazywali wobec niej postawę daleką od jednoznaczności. Istotne różnice dostrzegamy w podejściu kalikstynów i taborytów. W dalszej części rozważań pragniemy ukazać aspiracje Pragi w czasie trwania rewolucji, gdy staje się ona dominującą siłą w kraju tak pod względem duchowym i religijnym, jak politycznym.

Wyjątkowość i szczególna ranga Pragi w państwie czeskim późnego średniowiecza wynikała z kilku przyczyn. Na przełomie XIV i XV w. Praga sytuowała się w grupie wielkich miast środkowo-wschodniej Europy, a dużych w skali całego kontynentu europejskiego. Liczbę ludności nadwełtawskiej stolicy szacuje się w owym czasie na 30 do 40 tysięcy. Siedziba władzy świeckiej i duchownej, centrum kultowe, tutaj także znajdował się największy w środkowej Europie uniwersytet.

Z punktu widzenia prestiżu miasta okresem szczytowym było dla Pragi panowanie Karola IV. Wtedy to Zamek Praski był rezydencją królów czeskich i rzymskich bądź cesarzy. Znaczenie Pragi można było docenić (czy też nawet przecenić) z pewnego oddalenia. Oto Heinrich von Diessenhofen zanotował pod 1359 r., że Praga, gdzie znajdowała się *metropolis regni Bohemiae* i *sedes imperii* nawiązuje w ten sposób do tradycji Rzymu i Konstantynopola¹.

Czasy Karola IV Luksemburga, uznawane w późniejszym piśmiennictwie za „złoty wiek” w dziejach Czech, przywoływane były także później niejednokrotnie jako swoista antyteza dla epoki husyckiej. Ten zabieg stosowany był oczywiście przez przeciwników zbyt daleko sięgającej reformy. Głosy takie pojawiają się już od początku rewolucji. Wkrótce po defenestracji w Pradze w 1419 r., mistrz Szymon z Tišnova w kazaniu „Rogate, que ad pacem sunt Jerusalem” kieruje do Zygmunta Luksemburskiego wezwanie, by pomógł walczącej się w gruzy Pradze. Jeśli bowiem król rzymski nie pomoże, to nastąpi koniec z pokojem, który przyczynił się do powstania obok innych sławnych miast, także „najpowabniejszej Pragi”. Ubolewając nad losem, który spotkał w Pradze duchowieństwo, mistrz Szymon wzdychając do dawnych czasów stwierdza, iż

Wpisano do Dział VIII b Nr 218
inwentarza

¹ *Fontes Rerum Germanicarum* t. IV, ed. J. F. B o e h m e r, Stuttgart 1868, s. 116. D

„czym innym jest teraz Praga”². Motyw kontrastu między przeszłością a współczesnością powraca również w żalobnej pieśni czeskiej „Znamenajte, všichni věrní Čechové”³. Skazy i niepowodzenia, które przyniósł Pradze husytyzm, uwydatnił w sposób szczególnie wyrazisty autor dziełka „Litera de civitate Pragensi”⁴ podkreślając dawne uroki miasta. Nieznany twórca był z pewnością wcześniej profesorem uniwersytetu praskiego i nie aprobował kierunku dokonujących się przemian, gdyż pisząc w 1421 r., a więc w momencie gdy Praga znajdowała się u szczytu powodzenia, przywołuje przed oczy czytelników nostalgiczne obrazy z niedawnej przeszłości. W czasach Karola IV Praga zwana „matką miast” promieniowała miłością, wszelkimi uciechami i dostatkiem, a pożywienia było w niej aż nadmiar⁵. Czymże zaś za tę dbałość odplaciła stolica synowi Karola Waławowi IV? Odmówiła mu królewskiego pogrzebu, a drugiego syna Karola, Zygmunta Luksemburskiego, pozbawiła jego prawowitego dziedzictwa⁶. Aluzja do pozbawienia Waławia IV królewskiego pogrzebu dotyczyła zamieszek, jakie wybuchły w Pradze po jego śmierci, co uniemożliwiło przeprowadzenie uroczystej ceremonii. Ta sławna, piękna Praga — kontynuuje autor — podziwiana była przez sąsiednie krainy i niczego jej nie brakowało. Teraz zaś władzę w mieście przejął prosty lud, a tego dawniej nigdy nie bywało⁷. Oprócz wątków literackich i politycznych, w utworze została także wprowadzona argumentacja ekonomiczna. Miasto, w którym istniał uniwersytet, czerpało z tego tytułu pokaźne zyski. Studenci i profesorowie wynajmowali izby i całe domy płacąc za to znaczne sumy. W czasach pokoju kwitł także handel, kupcy prascy byli równi książętom a kramarze słynęli w całym państwie. Do Pragi docierały towary z takich krajów jak Polska i Węgry, a także Francja, Anglia i Wenecja⁸.

W czasach panowania Waławia IV ranga Pragi jako głównego ośrodka politycznego i kulturalnego, w porównaniu z epoką Karola IV, znacznie się obniżyła. Niemniej śmierć Waławia na progu rewolucji husyckiej stanowiła dla współczesnych pewnego rodzaju wstrząs. W anonimowym wierszu łacińskim, który dotyczy zapewne tego właśnie wydarzenia, powiada się, iż śmierć władcy jest wielkim nieszczęściem dla Pragi, gdyż

² Wyciąg z tego kazania [w:] O. Odložilík, *Z počátků husitství na Moravě. Šimon z Tišnova a Jan Vavrinčův z Račic*, „Časopis Matice Moravské” t. XLIX, 1925, s. 127 nn., 145.

³ Por. *Dějiny české literatury*, ed. J. Hrabák, t. I, Praha 1959, s. 200.

⁴ Dziełko jest wydrukowane w: *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen* (dalej cyt. *Geschichtschreiber*) t. II, ed. K. Höfler, Wien 1865, s. 311-319. Co do autorstwa, przypisywano je mistrzom Andrzejewi z Brodu, Stefanowi Palečovi lub Szymonowi z Tišnova, ale żadna atrybucja nie jest pewna. Zob. F.M. Bartoš, *Planctus super civitatem Pragensem a jeho autor*, „Časopis Českého Musea” t. CII, 1928, s. 67 nn.; J. Peřák, *Žizka a jeho doba* t. I, Praha 1927, s. 117 n., 249; tamże t. IV, Praha 1933, s. 199. Warto zauważyć, że „Litera de civitate Pragensi” posiada interesującą tradycję rękopiśmienną. Wskazuje na to np. obecność utworu w rkps BOZ 55 Biblioteki Narodowej w Warszawie. Kodeks wchodzący później w skład księgozbioru Szymona Szymonowica zawiera oprócz dzieł Valeriusa Maximusa i Cycerona także dwa teksty związane z husytyzmem. Najpierw umieszczono interesujący nas utwór (ff. 180^r-184^r), a potem tekst antyhusycki nawiązujący do dyskusji o herezji czeskiej na soborze w Bazylei. W porównaniu z edycją Höflera (*Codex Mellicensis* z Paryża) w rękopisie BOZ 55 dostrzegamy minimalne różnice, np. wspomina się w nim Genuę (f. 181^r), której nie ma w wydaniu Höflera (s. 315). Za zwrócenie uwagi na rkps BOZ 55 dziękuję dr Grażynie Klimeckiej.

⁵ *Geschichtschreiber* t. II, s. 311: *in pragensi civitate, quae propter sapientiam et prudentiam quasi mater aliarum fueras civitatum, Civitas pietatis et clementiae, Civitas consolations et laetitiae, Civitas absque penuria, Civitas in qua habundantia victualium copiosa.*

⁶ Tamże, s. 312: *Tu contra haec mala pro bonis, stipulas pro dulcibus, filiis eius regibus propinasti. Regem enim Wenceslaum dominum tuum iam defunctum non prout decuit honorasti. Quia ymo re alium exequiarum ei gratiam denegasti et filium eius alterum Sigismundum dei gratia Romanorum Ungarorum etc. Bohemiaeque regem in et ad ipsum regnum Bohemiae iure hereditario succedentem, primo susceptum a te veluti dominum naturalem, iniquorum decepta suasionibus, ne super te regnet.*

⁷ Tamże, s. 313: *Non erat sic pristinis temporibus ut te viderelicet urbem nobilem communis populus gubernasset.*

⁸ Tamże, s. 315: *Quis cogitavit haec super Pragam quondam inclitam et coronatam, cuius negociatores principes, institores eius incliti terrae. O Praga, tibi Francia, tibi Anglia, tibi Ungaria, tibi Polonia, tibi Veneciae, tibi quaevis adiacens provincia sua mercimonia porrigebat.*

otwiera się w ten sposób droga do szerzenia herezji. Tak jak Mahomet zwiódł pogan, Talmud Żydów, tak Wiklef i Hus Czechów⁹. Przecistawianie dawnych dobrych czasów husyckiemu zepsuciu traktowano przez cały XV w. jako skuteczny środek wartościujący. Miało to ugruntować coraz powszechniej przyjmowany pogląd, iż Czechy są krajem kacerskim. Johannes Hoffmann ze Świdnicy, związany przez pewien okres ze stolicą Czech, jest autorem takiej oto — napisanej w 1430 r. — apostrofy: „O Prago, niegdyś byłaś miastem wiary, miastem mądrości, teraz zaś jesteś miejscem wiarołomstwa i nauczycielką błędów — —”¹⁰.

Kanonik magdeburgski Henryk Toke w roku 1433 był członkiem delegacji soboru bazylijskiego w Pradze i nawiązując do przeszłości podobną myśl wyraził w sposób następujący: „Pamiętający twą starożytną godność, zdumieni, pobożnym umysłem współczujemy i kwitnący ten stan i dawną chwałę odnowić całym sercem pragniemy, będziemy współpracować w miarę możliwości, aby pierwotnym blaskiem odmłodziła i owoce urodziła równie bujne jak dawniej. Współczujemy zaiste widząc czym dzisiaj jesteś — — byłaś pierwsza w darach i znakomita w cesarstwie wiarą, pobożnością, pokojem, zgodą, bogactwem dóbr, mądrością świecką i boską i polityczną chwałą kwitłaś! Ty nie tylko królewski, lecz zachodniego kościoła chrześcijańskiego tron cesarski posiadałaś — — Czym zaś teraz jesteś, ty wiesz i sama możesz ocenić”¹¹.

Patetycznie brzmią słowa teologa austriackiego Tomasza Ebendorfera, który w połowie stulecia ubolewa (po zdobyciu przez Jerzego z Podiebradów w 1448 r. Pragi) nad nowym upadkiem stolicy Czech dopełniającym szkody spowodowane przez burzę husycką. Gdzieś podział się — zapytuje — cały blask tego miasta, gdzie arcybiskup, gdzie tron królewski, gdzie słynny w świecie przepych katedry św. Wita i innych kościołów, gdzie wiara, która wyniesiona tu kiedyś była ponad wszystkie miasta świata?¹².

Postawy wobec Pragi okresu rewolucji husyckiej przenoszone były przez jej przeciwników także na epokę późniejszą, szczególnie na czasy panowania króla-husyty Jerzego z Podiebradów. Przy kampanii prowadzonej po jego śmierci w 1471 r. wokół wyboru następcy tronu, gorliwy krytyk Jerzego z Podiebradów, biskup wrocławski Rudolf z Rüdesheim, udzielił Pradze następującej nauki: „Weźcie pod rozwagę, jaką wasza Praga była kiedyś sławną wspólnotą, gdy wiernie podlegała stolicy papieskiej — — Nie było miasta równego Pradze u różnych narodów, ani Norymberga, ani Wiedeń, ani Wrocław, ba nawet sławna Kolonia nie mogła się z nią nigdy równać. Nie wiemy czy Rzym, Wenecja lub Florencja lub jakiegokolwiek miasto pod słońcem mogło wtedy dorównać Pradze. Ale biada! Jak tylko Praga przyjęła kłamliwych proroków i nauczycieli błędów i wprowadziła nowy ład, to popadła we wszelką biedę, zniszczyła tak wspaniałe królestwo, straciła swe najpiękniejsze budowle, wygubiła obywateli, doprowadzona została do ruin i biedy tak, że dziś na ziemi z trudem znajdzie się uboższa wspólnota od tej, której mieszkańcy wszędzie na świecie są odtrącani z pogardą”¹³.

⁹ *Geschichtschreiber* t. I, Wien 1856, s. 563:

*O Praga Praga mors Cesaris est tua plaga
Machomet profanos decepit in fide paganos
Talmut Judaeos Wiclep Husque Bohemos.*

¹⁰ Cyt. za F. M a c h i l e k, *Johannes Hoffmann aus Schweidnitz und die Hussiten*, „Archiv für schlesische Kirchengeschichte” t. XXVI, 1968, s. 111: *O Praga, olim civitas fidei, civitas sapientie, nunc oppidum perfidie, magistra errorum.*

¹¹ *Monumenta Conciliorum Generalium Seculi Decimi Quinti. Concilium Basileense. Scriptorum* t. I, ed. F. P a l a c k ý, R. B i r k, Vindobonae 1857, s. 393-394.

¹² Cyt. za R. U r b á n e k, *Věk poděbradský (České dějiny* t. III, cz. 2), Praha 1918, s. 310; por. A. L h o t s k ý, *Thomas Ebendorfer — Ein österreichischer Geschichtsschreiber, Theologe und Diplomat des 15. Jahrhunderts*, Stuttgart 1957.

¹³ Z. N e j e d l ý, *Volba krále Vladislava II. roku 1471*, „Český časopis Historický” t. XI, 1895, s. 50;

Jeszcze w samym końcu XV w. renesansowy pisarz Bogusław Hašistejnský z Lobkovic, autor o talencie moralisty nie wolnego od sarkazmu, apoteozował czasy Karola IV i zestawiał je na zasadzie kontrastu ze zniszczeniami i zamieszaniem, które przyniósł Pradze husytyzm. W liście do Krystiana Pedika z 1489 r. pisał: „Za czasów panowania Karola Praga była najwspanialszym miastem handlowym Rzeszy Niemieckiej i imię jej sławiono w całej Europie. Kwitła w niej szkoła sztuk wyzwolonych, wznoszono klasztory dla zakonnic i mnichów, swoje przybytki mieli bracia wszystkich zakonów i religii, zarówno miejscowi obywatele jak przybysze posiadali swoje prawa. Gdy zaś po śmierci Karola jego syn Waclaw objął królestwo, sytuacja nie tylko Pragi, ale całego kraju zmieniła się i uległa zakłóceniom — wojsko Taborytów, Sierotek i Orebitów zniszczyło wszystko żelazem i ogniem”¹⁴. Owa „szkoła sztuk wyzwolonych” Bogusława Hašistejnskiego z Lobkovic, czyli uniwersytet praski założony przez Karola IV, traktowany był jako szczególnie powód do dumy stolicy Czech. Dochodzi nawet do swoistego zabiegu, gdy uniwersytet na zasadzie *pars pro toto* przedstawiony jest jako najcenniejsza część Pragi skupiająca w sobie jej najistotniejsze walory. Dzieje się tak zwłaszcza przy redagowaniu uroczystych aktów uniwersyteckich, takich jak wstępy i zakończenia quodlibetów, które operują — co wynika z ich funkcji — dość sformalizowanym aparatem pojęciowym. Przykładem takiej tendencji jest wstępna przemowa Andrzeja z Brodu, katolika i późniejszego przeciwnika husytów, na dyskusji *de quodlibet* z pierwszych lat XV w. Uniwersytet praski określany tam przez niego jako *hoc Palladis gymnasium*, który skupia tyle znakomitych osób, a zwłaszcza jego wydział sztuk wyzwolonych, jest światłem wszystkich okolicznych ziem i źródłem innych uniwersytetów. Ten rzadki skarb jest szczęściem Czech, ale szczególnie „najszlachetniejszej Pragi”¹⁵. Inny mistrz czeski w *questio* „Utrum quelibet civitas ad sui regenciam requirit prudenciam ordinatam” z około 1412 r.¹⁶ swój wywód na temat Pragi wyprowadza z ogólnego stwierdzenia Arystotelesa, iż *cives sunt socii unius civitatis*. „Godzi się — jego zdaniem — by wszyscy obywatele stolicy żyli zgodnie z moralnością i w przyjaźni, by szlachetne miasto Praga było należycie rządzone zarówno dla korzyści swych mieszkańców jak zabezpieczenia budowli”¹⁷.

Główni animatorzy reformy czeskiej Jan Hus i Hieronim z Pragi także dołączają do chóru głosów chwalaących Pragę i jej uczelnię. Czynią tak jednak w momencie dość szczególnym, na przełomie pierwszej i drugiej dekady XV w., gdy oparty na nauce Wilelfa kierunek rozwoju uniwersytetu stanął w obliczu poważnego zagrożenia. Stanowiły je działania arcybiskupa praskiego oraz przywódców nacji niemieckiej na uniwersytecie. Dla ratowania reformy Hus i Hieronim próbują uzyskać poparcie króla oraz władz Starego Miasta Pragi. Oba wystąpienia ideologów husytyzmu różnią się swym

o życiu i działalności Rudolfa z Rüdesheim zob. J. Z a u n, *Rudolf von Rüdesheim, Fürstbischof von Levant und Breslau. Ein Lebensbild aus dem 15. Jh.*, Frankfurt a.M. 1881; K. E n g e l b e r t, *Rudolf von Rüdesheim*, [w:] *Lexicon für Theologie und Kirche* t. IX, Freiburg 1964, s. 90; W. U r b a n, *Szkice z dziejów diecezji wrocławskiej. Biskup Rudolf z Rüdesheim*, „Studia Theologica Varsaviensis” t. IV, 1966, s. 123-166; J. D r a b i n a, *Działalność dyplomatyczna legata apostolskiego Rudolfa z Rüdesheimu na Śląsku*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” nr 195, Historia 23, Wrocław 1974, s. 205-229.

¹⁴ *Listář Bohuslava Hašistejnského z Lobkovic*, ed. J. T r u h l á ř, Praha 1893, s. 25.

¹⁵ *Inceptio super quodlibet*, [w:] *Geschichtschreiber* t. II, s. 155; na temat tej przemowy wstępnej Andrzeja z Brodu do quodlibetu por. J. K e j ř, *Struktura a průběh disputace de quodlibet na pražské universitě*, „Acta Universitatis Carolinae”. Historia Universitatis Carolinae Pragensis t. I, 1960, s. 24 n. O Andrzeju zob. J. K a d l e c, *Studien und Texte zum Leben und Wirken des Prager Magisters Andreas von Brod*, Münster 1982.

¹⁶ Biblioteka Uniwersytecka (Państwowa) w Pradze, rkps X E 24, ff. 345^v-347^r.

¹⁷ Cyt. za J. K e j ř, *Stát, církev a společnost v disputacích na pražské universitě v době Husovů a husitské*, „Rozprawy Československé Akademie Věd”. Rada společenských věd 74, nr 14, Praha 1964, s. 44, przyp. 221.

nastawieniem. Jeśli *quodlibet* Husa mieści się w granicach wyznaczonych przez stereotypową pochwałę miasta, o tyle Hieronim ujawnia znacznie silniejsze zaangażowanie emocjonalne i polityczne. Owa wspomniana wyżej zasada *pars pro toto* dochodzi do głosu w sposób szczególny u Husa, który powie m.in.: „Niech zamilkną więc drżące wargi, chwała niech będzie Bogu Najwyższemu, niech się raduje najświetniejsze królestwo Czech, a zwłaszcza miasto Praga, ponieważ posiadając tak wspaniały uniwersytet będzie się rzeczywiście wyróżniać — — Tak oto bowiem chwała Boga rośnie w ludzkie, cieszy się wspólnota królestwa Czech, jaśnieje miasto Praga, słynie bogactwem nauk i cnót ponad inne uczelnie uniwersytet praski”¹⁸. Hieronim z Pragi, w chwale sztuk wyzwolonych przy *quodlibecie* prowadzonym w styczniu 1409 r. przez Macieja z Knína, podkreśli z kolei w sposób szczególny rolę Pragi jako środowiska, w którym rozwijają się nowe idee. Odrzuca przy tym zdecydowanie zarzuty o sprzyjanie przez mieszkańców stolicy, a także całego królestwa, herezji. Warto przytoczyć te słowa, które jakże dalekie są od stereotypowych zwrotów występujących zazwyczaj w *quodlibetach*. „Jeśli według wyroku Salomona — napisze w swym apelu Hieronim — dobre imię cenniejsze jest od drogich maści, zaprzysięgam na Boga nieśmiertelnego wszystkich was razem i każdego z osobna, którzy miłujecie majestat najjaśniejszego monarchy Wacława, króla rzymskiego i czeskiego, i majestat tego królestwa, i którzy szczerze kochacie dobrą opinię naszego najświętszego miasta Pragi, byćście wspólnie i pojedynczo na wszelkie sposoby, które wam są dostępne, starali się zachować dobre i najlepsze imię, jakie mieliśmy dotąd we wszystkich krajach — — A zwłaszcza zwracam się do was roztropni rajcy i sławni mieszczanie, którzy obdarzeni jesteście tak wielką czcią przez najjaśniejszego monarchę Wacława, rzymskiego i czeskiego króla, że nie komu innemu, ale wam i waszej przezorności z zaufaniem powierzył do zarządzania i ochrony swój najszlachetniejszy i ukochany przez siebie skarb, wspólnotę wszystkich mieszkańców tego świętego miasta Pragi — — Jeśli więc ktoś ogłosi o jakimkolwiek prawdziwym Czechu, że był lub jest heretykiem — — sam za wszystkich odpowiadam jak powinienem, czyli całym sercem, bez ceremonii i nieustraszenie, że tż e i nie jest godny wiary”¹⁹.

Konflikty między nacją niemiecką i czeską na uniwersytecie kulminują wydaniem w 1409 r. dekretu kutnohorskiego, który doprowadza do opuszczenia przez niemieckich mistrzów i studentów Pragi i w konsekwencji założenia uniwersytetu w Lipsku²⁰. To posunięcie sprawiło, że Praga ze swym środowiskiem propagującym naukę Wiklefa, stała się obiektem ataków już na kilka lat przed wybuchem rewolucji. Zapewne jeden z przymusowych emigrantów niemieckich z Pragi już wkrótce dał wyraz takiemu przekonaniu tworząc wiersz „Praga, mater artium”. Szyderczy utwór opowiada o tym co stało się z Pragą „matką sztuk i nauk” na skutek dekretu kutnohorskiego. Przeobraziła się oto w nierządnicę szerzącą herezję, gdyż zbyt spodobala jej się nauka Wiklefa. W zakończeniu wiersza autor wyraża nadzieję, że narodziny nowej uczelni w Lipsku stana

¹⁸ *Magistri Iohannis Hus Quodlibet*, ed. B. R y b a, Praha 1948, s. 210, 218.

¹⁹ *Recommendatio arcium liberalium*, [w:] *Výbor z české literatury doby husitské*, ed. B. H a v r á n e k, J. H r a b á k, J. D a ň e l k a, t. I, Praha 1963, s. 245. Cały tekst „Recommendatio” zachowany w rkps X E 24, ff. 241^r-250^r w Bibliotece Uniwersyteckiej (Państwowej) w Pradze opublikował z błędami K. H ö f l e r, [w:] *Geschichtschreiber* t. II, s. 112-128; por. ciekawe uwagi w: F. Š m a h e l, *Idea národa v husitských Čechách*, České Budějovice 1971, s. 39 nn.

²⁰ Dekret kutnohorski, jego ocena i konsekwencje były przedmiotem wielu analiz. Por K. H ö f l e r, *Magister Johannes Hus und der Abzug der deutschen Professoren und Studenten aus Prag 1409*, Prag 1864; V. N o v o t n ý, K. K r o f t a, J. Š u s t a, G. F r i e d r i c h, *Dekret kutnohorský*, Praha 1909; F. S e i b t, *Johannes Hus und der Abzug der deutschen Studenten aus Prag 1409*, „Archiv für Kulturgeschichte” t. XXXIX, 1957, s. 63-80; *Dekret kutnohorský a jeho místo v dějinách*, „Acta Universitatis Carolinae”. Philosophica et Historica t. II, 1959; E. M a l e c z y ŋ s k a, *Z dziejów interpretacji Dekretu Kutnohorskiego*, KH t. LXVI, 1959, nr 4, s. 716-725; J. K e j ř, *Sporné otázky v bádání o Dekretu kutnohorském*, „Acta Universitatis Carolinae”. Historia Universitatis Carolinae Pragensis t. III, 1962, s. 83-121; F. S e i b t, *Hussitica. Zur Struktur einer Revolution*, Köln-Graz 1965, s. 70 n.

się zarazem początkiem końca uniwersytetu praskiego, któremu zostanie zabrana zarówno sława jak i honor²¹.

Dekret kutnohorski, który był aktem politycznym, wywołał rozmaite reperkusje i reakcje. Wśród negatywnych odnotujmy opinię „Starych letopisów czeskich”, gdzie wyrażano żal, iż doszło do odejścia z Pragi tylu mistrzów i studentów. Z uniwersytetu w dotychczasowym kształcie „nie tylko sama Praga, ale całe Czechy miały bardzo wielką cześć i pożytek”²². Uniwersytet, który — jak widzieliśmy — stanowił z jednej strony powód do dumy dla stolicy, z drugiej zaś powstawały w nim idee określane przez wielu jako heretyckie, jeszcze w kilkadziesiąt lat później, bo w połowie XV w., otrzymał surową reprimendę od Jana Kapistrana. Zwalczając husytyzm sławny ów kaznodzieja powie, że prażanie, którzy odrzucili posłuszeństwo Chrystusowi i Kościołowi opuszczeni zostali przez Boga, a stara sława ich i liczącego 30 000 studentów uniwersytetu praskiego dawno przeminęła²³.

Przedstawienie rewolucji husyckiej i jej początków w czasach Wacława IV jako złej kontynuacji pełnego spokoju i dostatku panowania najwybitniejszego z Luksemburgów, nie wyczerpuje oczywiście pełnego arsenału chwytów literackich i propagandowych używanych dla ukazania Pragi husyckiej. Dodajmy zresztą, że epoka, o której mówimy wypracowała bardzo proste, ale zarazem skuteczne metody oddziaływania na masy. Wystarczy tu tylko przypomnieć ogromną rolę jaką odegrała pieśń husycka, ze sławną „Któż jsú boží bojovníci” na czele. Nie do przecenienia jest znaczenie kazalnicy jako miejsca, z którego często płynęły treści bardzo praktyczne, wręcz instruktażowe. Zdarzało się również, że sięgano po wyrafinowane środki wyrazu, takie jak ironia, które pod pozorem pochwały próbowały w sposób bezwzględny dyskredytować poczynania przeciwnika. W takim tonie utrzymany jest list Zygmunta Luksemburskiego napisany w 1419 r., jeszcze przed oblężeniem Pragi przez pierwszą krucjatę antyhusycką. Do wierzących niezachwianie w słuszność nauki Wiklefa prażan zwraca się w sposób następujący: „Wy jesteście zwierciadłem, w którym mogą się przeglądać obywatele innych ziem. Wy jesteście światłem rozjaśniającym myśli zamulone ciemnotą niewiedzy — — ponieważ Pragę i całe Czechy ozdobiliście swą świetlaną mądrością, obchodzicie się bez papieża, nie potrzebujecie również świeckiego królestwa — — Któż by mógł wyrazić wszystkie Wasze zasługi, które dzień po dniu rozwijacie wśród nowych świętości. W istocie podziwiali, podziwiają i będą podziwiał taką mądrość królowie i książęta całego chrześcijaństwa, mądrość, która spłynęła na Was, a której nie przewidzieli starzy prorocy²⁴.

²¹ Druk [w:] A. K r a u s, *Husitsví v literatuře prvých dvou století svých*, Praha 1917 t. I, s. 1; nowsza edycja [w:] F. S e i b t, *Johannes Hus*, s. 77, przyp. 66:

<i>Praga, mater artium</i>	-- <i>Exurge, Lipczk, et gloriam</i>
-- <i>Facta nunc adultera</i>	<i>suscipe Bohemorum,</i>
<i>profert realistas</i>	<i>famam et memoriam,</i>
<i>chymaeras et vetera</i>	<i>honorem eorum.</i>
<i>monstra, Wiclefistas.</i>	<i>Sane per inopiam</i>
-- <i>Iam mater ignobilis,</i>	<i>Pragae magistrorum</i>
<i>meretrix immunda,</i>	<i>conceptisti copiam</i>
<i>fel emittit haeresis</i>	<i>summe peritorum</i>
<i>velut petram unda</i>	<i>Ergo generatio</i>
-- <i>Haeresi felicitas</i>	<i>studii Lipczensis</i>
<i>eius est infecta,</i>	<i>fuit et plantatio</i>
<i>novi Wicleff vanitas</i>	<i>ruinae Pragensis.</i>
<i>est ei dilecta.</i>	

²² *Staré letopisy české*, ed. F. Š i m e k, Praha 1937, s. 7.

²³ List do Jana Borotina, [w:] F. V a l o u c h, *Životopis sv. Jana Kapistrana*, Brno 1858, s. 849 n.

²⁴ *Litera regis Sigismundi, qua inproperat et ironicae scribit Pragenses, eos quasi deridendo*, [w:] *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges in den Jahren 1419-1436*, ed. F. P a l a c k ý, t. II, Prag 1873, s. 523 n.

Praga, która w czasie rewolucji, a także w porewolucyjnej fazie husytyzmu znajdowała się w centrum wydarzeń, skupiła na sobie zainteresowanie wszystkich popleczników i przeciwników reformy. Ów wzrost znaczenia Pragi spotykał się jednak z oporem tych sił społecznych, które pomimo włączenia się do ruchu reformatorskiego uważały się w dalszym ciągu za rzeczywistych reprezentantów „Korony Czeskiej”²⁵. Pretensje te zresztą miały swoje korzenie w tradycyjnie już silnej w Czechach pozycji wspólnoty szlacheckiej²⁶, która w okresie husytyzmu została jeszcze wzmocniona wieloma poddanymi sekularyzacji majątkami duchownymi. Według Eberharda Windecke, w 1420 r. panowie czescy określający się jako „Korona Czech” zdecydowanie przeciwstawiali się prażanom²⁷.

Przyjrzyjmy się z kolei postawie Kościoła katolickiego wobec husyckiej Pragi. Nie ma potrzeby wyjaśniania, jakie generalnie zajął on tu stanowisko, warto natomiast rozważyć poszczególne argumenty i sposoby przedstawiania swoich racji. Zastosujemy tu metodę *à rebours* i spróbujemy odtworzyć poglądy obu stron z podkreśleniem zarzutów katolików stawianych Pradze, na podstawie analizy treści utworu o wyraźnie prohusyckim nastawieniu. Idzie tu o „Hádání Prahy s Kutnou Horou”²⁸, w którym stara formuła sporu przed sądem boskim została wykorzystana dla dyskusji teoretycznej pomiędzy ostoją katolicyzmu Kutną Horą i husycką Pragą. Utwór napisany przez nieznanego autora²⁹ powstał w końcu 1420 r., a więc w momencie gdy stolica Czech przeżywała okres wyjątkowej *prosperity*. Sympatia twórcy jest po stronie Pragi i uwidacznia się to już w przedstawieniu wyglądu obu dyskutujących postaci. Praga pokazana jest jako kobieta ładna i postawna o jasnych oczach, odziana w złotogłów. Kutna Hora robi zdecydowanie gorsze wrażenie. Przygarbiona i mrugająca oczami patrzy w ziemię, kręci głową, a na dodatek jeszcze sepleni. Autor nie pozostawia czytelnikowi czasu na wyrobienie sobie własnego zdania i przesądza sprawę stwierdzeniem, że mowa Kutnej Hory jest obłudna³⁰. Pomimo tego apriorycznego rozstrzygnięcia sporu konfrontacja przekonań obu stron jest interesująca. Konstrukcja utworu opiera się nie na swobodnej dyskusji, ale na kolejnym stawianiu przez Kutną Horę różnych zarzutów Pradze. Upraszczać można powiedzieć, że wypowiedzi Pragi stanowią poszerzenie 4 artykułów praskich, które niedawno zostały właśnie w stolicy ogłoszone. Jakie zatem kwestie są w owym sporze poruszone? Kutna Hora wychwalając sobór w Konstancji dziwi się, że Praga nie czyni tego samego. Praga na to odpowiada, że nie jest ważna liczba i wielkość dostojństwa świeckiego w Kościele, liczy się tylko dążenie ku

²⁵ Analiza pojęcia „Korony Czeskiej” w nauce husyckiej w: Z. H o r á l k o v á und Kollektiv (J. M a c e k), *Die Aussagen der altschechischen Sprache über die mittelalterliche Auffassung des Staates in Böhmen*, „Zeitschrift für Slawistik” t. XVIII, 1973, s. 842 nn.

²⁶ Rola ta w sposób szczególny jest podkreślona w Kronice tzw. Dalimila z początku XIV w. — por. edycja krytyczna: *Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeno Dalimila*, ed. B. H a v r á n e k, J. D a ň h e l k a, Praha 1957, s. 23, 89, 98 i in. Zob. też J. P e č í r k o v á (J. M a c e k), *Semantická analýza staročeského slova obec*, „Listy Filologické” t. XCVII, 1974, z. 2, s. 89-100; W. I w a ŋ c z a k, *Tropem rycerskiej przygody. Wzorec rycerski w piśmiennictwie czeskim XIV wieku*, Warszawa 1985, s. 35 nn.

²⁷ Eberhard Windeckes *Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigismunds*, ed. W. A l t m a n n, Berlin 1893, s. 111: *Wir sind die crone von Behem und die geburen*.

²⁸ Ten obszerny utwór liczący 1990 wierszy zachował się wraz z kilkoma innymi tekstami husyckimi w tzw. Rękopisie Budziszynskim (nazwa pochodzi od miejsca przechowania). Edycja w: *Husitské skladby Budzšinského rukopisu* (dalej cyt. *Husitské skladby*), ed. J. D a ŋ h e l k a, Praha 1952, s. 80-165.

²⁹ Aczkolwiek snuto domysły, że autorem był Wawrzyniec z Březovej, podobnie jak innych dzieł Rękopisu Budziszynskiego — por. R. U r b á n e k, *Satirická skládání Budzšinského rukopisu M. Vavřince z Březové z r. 1420 v rámci ostatní jeho činnosti literární*, „Věstník Královské České Společnosti Nauk. Třída filosof. — histor. — filol.” 1951, z. 3, s. 1-38; F.M. B a r t o š, *Z politické literatury doby husitské*, „Sborník Historický” t. V, 1957, s. 47 nn.

³⁰ *Husitské skladby*, s. 80 nn.

prawdzie³¹. Nie mogło się oczywiście obejść bez dotknięcia problemu husyckiego obrazoburstwa. Na zarzut niszczenia obrazów Praga wyjaśnia, że są one zabronione przez Boga, gdyż przedstawieni są na nich źli bogowie złych ludzi. Dodaje dla uwiarygodnienia swego stanowiska, iż nawet tak dobry i zacny człowiek jak Karol IV dokonywał przetapiania złotych obrazów³². Nie ma tu naturalnie miejsca dla rozstrzygnięcia bardzo złożonych zagadnień obrazoburstwa husyckiego, ale dla ukazania istoty problemu zacytujmy opinię Jana Husa wyrażoną przezeń w traktacie „O svatokupectví”: „Pokazuje się piękny obraz świętego lub jakiejś świętej i wierzy się, że im bardziej kolorowy tym bardziej święty. Ludzie przychodzą by go całować a tu wołają ich by dali na ofiarę — — Kościół swe kamienie ustraja złotem a swych synów zostawia nagich”³³.

Kolejne odpowiedzi Pragi na polemiczne ataki Kutnej Hory brzmią równie zdecydowanie. Zarzut mordowania i palenia w Pradze księży i innych ludzi odbija stwierdzeniem, iż dla wiary wszystko jest dozwolone³⁴. Pytana czemu w kościołach brak wody święconej, nie święci się baranków, soli ani gromnic, Praga odpowiada, że pozbywać się grzechów należy nie kropieniem czy całowaniem, ale pokutą³⁵. Poza zagadnieniami związanymi z Kościołem, religią czy liturgią pojawiają się również w sporze fragmenty świeckiego życia codziennego. Dziwi się oto Kutna Hora, że w Pradze wypędza się nierządnicę, zabrania różnych gier i tańców, skoro to wszystko było niejako od zawsze i nie można żyć ciągle tylko poważnie i na smutno. Stolica z żelazną logiką odrzekła, że dawność grzechu wcale go nie zmniejsza, a raczej odwrotnie³⁶. Spór na koniec zostaje rozstrzygnięty przez przewodniczącego trybunałowi Chrystusa na korzyść Pragi, ale też dostaje jej się wyrzut, że wielu synów stolicy nie dba o prawdę. Idzie tu oczywiście o znany motyw prawdy husyckiej, który stanowił jedno z centralnych pojęć tej epoki.

Husytyzm zwycięski w przedstawionym wyżej sporze, na przestrzeni XV w. został przez Kościół w znacznym stopniu odizolowany jako ruch kacerski i znalazło to odbicie w materii językowej, gdy pojęcia „Czech” i „heretyk” stały się tożsame³⁷. Próba instytucjonalnego uniezależnienia się przez husytów poprzez utworzenie własnej organizacji kościelnej z arcybiskupem praskim akceptowanym przez Rzym, spełzła na niczym. Kompromisowe zakończenie rewolucji husyckiej wyrażały również późniejsze poczynania kalikstyńskiej Pragi. W 1448 r. do stolicy przybył legat papieski, kardynał Juan Carvajal, a „Stare letopisy czeskie” zachowały tekst formuły uroczystego przywitania wygłoszonego na cześć czcigodnego gościa, któremu na spotkanie wyszło „całe sławne miasto praskie”³⁸. Stosunek hierarchii kościelnej do stolicy nierzadko jednak daleki był

³¹ Tamże, s. 92.

³² Tamże, s. 95 n.

³³ Cyt. za K. S t e j s k a l, *Funkce obrazu v husitství*, „Husitský Tábor” t. VIII, 1985, s. 21. O obrazoburstwie husyckim por. K. C h y t i l, *Antikrist v naukách a umění středověku a husitské obrazné antithese*, Praha 1918; K. S t e j s k a l, *Husitské obrazoborectví*, „Dějiny a současnost” t. I, 1959, nr 5, s. 16-19; H. B r e d e k a m p, *Bildersturm und Bildpropaganda in der Hussitenbewegung Tendenzen 1974*, nr 97, „Bildende Kunst” 1975, zesz. 3; tenże, *Kunst als Medium sozialer Konflikte. Bilderkämpfe von der Spätantike bis zur Hussitenrevolution*, Frankfurt a.M. 1975; oprócz artykułu K. S t e j s k a l a, *Funkce*, w t. VIII, 1985 „Husitského Táboru” zamieszczono materiały z III Sympozjum husytologicznego odbytego w 1983 r. w Táborze, z tekstami o obrazoburstwie husyckim J. K r á s y, J. N e c h u t o v e j, J. C h l í b e c a, N. R e j c h r t o v e j.

³⁴ *Husitské skladby*, s. 115 nn.

³⁵ Tamże, s. 125.

³⁶ Tamże, s. 158 nn.

³⁷ S. B y l i n a, *Wizerunek heretyka w Polsce średniowiecznej*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” t. XXX, 1985, s. 5-24.

³⁸ *Staré letopisy*, s. 105: *Egreditur, o pater reverendissime et domine amantissime, obviam paternitati tue tota Pragensis inclita civitas. Egrediuntur et alma doctorum, magistrorum, baccalaureorum et studentium ancilla*

od pobłażliwości. Dla jednego z autorów zwalczających piórem Jerzego z Podiebradów, legata papieskiego Gabriela Rangoniego z Werony, Praga nie zasługuje już na miano miasta, jest dlań jedynie heretycką wsią³⁹. Mniej surowe perspektywy dla Pragi widzą w końcu XV w. dwaj cytowani już uprzednio autorzy, biskup wrocławski Rudolf z Rüdeshheim⁴⁰ i Bogusław Hašistejnský z Lobkovic⁴¹. Stwierdzają oni, że szansę dla Pragi należy upatrywać w powrocie do prawdziwej wiary, na łono Kościoła i zerwaniu wszelkich więzów z husytyzmem.

Nie zawsze było łatwo — nawet przedstawicielom hierarchii duchownej — zająć jednoznacznie potępiające husytyzm stanowisko. Przykładem takich właśnie wahań i rozterek jest Jan z Rabštejna. Absolwent uniwersytetów włoskich, proboszcz wyszehradzki, ale zarazem dyplomata w służbie Jerzego z Podiebradów, należy już z pewnością do formacji wczesnych autorów humanistycznych nie tylko ze względu na elegancką łacinę, którą się posługiwał, ale także z powodu ducha tolerancji przenikającego „Dialogus”, dzieło, które napisał w 1469 r.⁴² Formuła sporu dwóch osób, która użyta była m.in. w analizowanym uprzednio „Hádání Prahy s Kutnou Horou”, tu została zastąpiona dialogiem czterech osób, wśród których obok trzech przedstawicieli katolickiej szlachty występuje również autor. Husytyzm nie jest dla Jana z Rabštejna zjawiskiem, które należy jednoznacznie potępić, zdecydowanie sprzeciwia się zwalczaniu go „ogniem i mieczem”, co więcej, żywi podziw dla Czechów, którzy przez tyle lat sprzeciwiali się obcym potęgom. W tej sytuacji, gdy zagrożone było istnienie Czechów jako pewnej wspólnoty, za sprawę dyplomatyczną należy uznać podział na husytów i katolików. Praga jako centrum kraju stanowi obiekt szczególnej admiracji Jana z Rabštejna. Pozwolił sobie nawet — z właściwym dla humanisty rozmachem — na następującą paralelę: „Rzym przepadł, nie mogąc znieść jednego ataku galijskiego, a miasto praskie liczne i cięższe od galijskich klęski znosząc, aż do dziś dnia mocno trwa”⁴³.

Jeśli negatywne — z pewnymi jak widzieliśmy wyjątkami — stanowisko Kościoła katolickiego wobec poczynań husytów praskich wydaje się rzeczą oczywistą, o tyle mniej jednoznacznie rozkładają się opinie wewnątrz obozu husyckiego. Główna linia podziału przebiegała tu pomiędzy skrzydłem radykalnym i umiarkowanym, co w pewnym przybliżeniu odpowiada dystynkcji na taborytów i kalikstynów.

Wiosna i lato 1419 r. to okres gdy pod wpływem prorocztw chiliastycznych w górach i w pięciu wybranych miastach zbiera się ludność. Wszystkie — poza tymi wybranymi — inne miasta mają być — podobnie do Sodomy i Gomory — zniszczone⁴⁴. W skład tej

paternitatis tue universitas. Egrediuntur et principes civitatum, magister civium et consules cum populo gaudentes, o pater, de felici adventu tuo.

³⁹ R. Urbánek, *Věk poděbradský (České dějiny t. III, cz. 1)*, Praha 1915, s. 45; o Rangonim zob. A. Battaglia, *Fra Gabriele Rangoni di Chiari, vescovo e cardinale dell'ordine dei minori osservanti*, Venezia 1881.

⁴⁰ Z. Nejedlý, *Volba*, s. 50.

⁴¹ List z 10 października 1493 do Jana z Domaslavia, [w:] *Listář Bohuslava*, s. 48: *Nam quis tam extreme in patriam impius est, ut conversione nobilissimae huius civitatis (que non solum Bohemiae caput est, sed Germaniae etiam decus atque ornamentum) toto pectore non delectetur? Neque enim dubium est caeteros quoque minoris nominis populos exemplo Pragae ad sanitatem redituros.*

⁴² Jan z Rabštejna, *Dialogus*, ed. B. Ryba, Praha 1946; autor i dzieło przedstawieni w: A. Bachmann, *Bemerkungen zu Johann's von Rabenstein „Dialogus“*, „V Jahresbericht der deutschen St. Real — Gymnasium in Prag“ 1877; J. Truhlář, *Počátky humanismu v Čechach*, Praha 1892, s. 29 nn.; B. Mendl, *Knihovna Jana z Rabštejna*, „Rozhledy po literatuře a umění“ t. I, 1932, s. 89 nn.; B. Ryba, *K biografii humanisty Jana z Rabštejna*, „Český Casopis Historický“ t. XLVI, 1940, s. 260-272.

⁴³ Jan z Rabštejna, *Dialogus*, s. 96.

⁴⁴ Owych 5 miast to Pilzno, Zatec, Louny, Slaný i Klatovy. Por. *Kronika Vavřince z Březové*, ed. J. Goll, *Fontes Rerum Bohemicarum t. V*, Praha 1893, s. 355 n.; *Staré letopisy*, s. 27; J. Macek, *Tábor t. I*, s. 216 nn.; H. Kaminský, *A History of the Hussite Revolution*, Berkeley and Los Angeles 1967,

reszty przeznaczonej na zagładę włączona zostaje również Praga, chociaż początkowo jej nazwa nie jest wymieniona. Już wkrótce jednak artykuły taboryckie z 1420 r. nie pozostawiają w tej materii żadnych wątpliwości. Oto nadchodzi czas zemsty, gdy Praga jako wielki Babilon ze wszystkimi miastami, wsiami i zamkami ma być spalona i zniszczona⁴⁵.

Tak radykalne postawienie sprawy spotkało się ze zdecydowaną polemiką, którą ogłosił w antychylistycznym traktacie „Ad occurrendum” Jan z Příbramia⁴⁶. Autor, były mistrz uniwersytetu praskiego, nie ukrywa protekcyjnego, a nawet pogardliwego stosunku wobec swych nieuczonych taboryckich adwersarzy. Uważa on, że plany zburzenia i spalenia Pragi przez wiernych jako Babilonu nie są niczym innym jak nikiemnością. Tak się nie można obejść z Pragą, którą określa jako matkę miast w Izraelu, miasto nauk i matkę prawdy. Inne myślenie o Pradze oznaczałoby zniszczenie całej prawdy w Królestwie Czeskim. Znowu więc pojawia się tu kluczowy problem dla ideologii husyckiej — prawdy bożej. Praga — zdaniem Příbrama — nie jest — jak chcą taboryci — Babilonem, ale Jeruzalem⁴⁷ i sługą bożą. Że tak właśnie wygląda rzeczywistość potwierdzają sławne zwycięstwa Pragi odniesione nad niezliczonymi przeciwnikami oraz zdobycie Vyšehradu, najmocniejszej twierdzy w Królestwie⁴⁸.

Rozbieżności między mieszczanami praskimi a taborytami, w sposób jeszcze bardziej poglądowy pokazane zostały w późniejszym o lat kilka, bo pochodzącym z 1424 r. utworze „Václav, Havel a Tábor”. Wśród trzech bohaterów nie ma reprezentanta Pragi, ale pojawia się ona w trakcie wymiany zdań kilkakrotnie. Katolik Václav obwinia uosabiającego — zgodnie ze swym imieniem — taborytów Tábora, że jego współtowarzysze zniszczyli Pragę, która jest sławą, ozdobą, obroną, radą i czcią korony czeskiej⁴⁹. Na zarzuty o rabunkach, gwałtach i morderstwach, których się mieli dopuścić w Pradze taboryci, Tábor odpowiada, iż to tylko prążanie rozpowszechniają takie nieprawdziwe wieści. Jakże można im wierzyć — dodaje — skoro dawniej mieszkańcy stolicy nie pozwolili żadnego Czecha oskarżyć o herezję, a teraz sami nas chcą wykląć jako kacerzy⁵⁰. Sami prążanie — zdaniem Tábora — burzyli kościoły, łupili je, a kamienie ze zburzonych budowli sakralnych wozili na górę Vitkov. Ta aluzja odnosi się do konkretnych wydarzeń, gdy Praga przygotowywała się do odparcia wiodącego ogromne

s. 311 nn.; F. Š m a h e l, *Husitské město „Slunce”. Plzeň na přelomu let 1419-1420*, „Minulosti Zapadočeského Kraje” t. XIX, 1983, s. 137-152.

⁴⁵ *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské* t. III, ed. F. P a l a c k ý, Praha 1844, s. 219; F. M a c h i l e k, *Revolution und Heilserwartung der Taboriten 1419/21*, [w:] *Festiva lanx. Studien zum mittelalterlichen Geistesleben*, ed. K. S c h n i t h, München 1967, s. 79 n.

⁴⁶ K. K r o f t a, *O některých spisech M. Jana z Příbramě*, „Časopis Českého Musea” t. LXXIII, 1899, s. 209-220; H. K a m i n s k ý, *K dějinám chiliastického Tábora. O traktátu Ad occurrendum homini insano*, „Československý Časopis Historický” t. VIII, 1960, s. 895-904.

⁴⁷ Nationalbibliothek w Wiedniu rkps 4749, f. 71': Praga jest *matrem civitatum in Israhel i Jerusalem super quam invocatum est nomen fortissimi Dei* — cyt. za H. K a m i n s k ý, *A History*, s. 410, przyp. 72.

⁴⁸ Za K. K r o f t a, *O některých spisech*, s. 213, przyp. 10, że *Praga XL principes et gentem de tot regnis collectam innumere multitudinis fidelibus lacrimis devotisque oracionibus superavit et viriliter stans et resistens usque in finem effugavit et in alio bello miraculoso XVIII Barones una cum multitudine hostium interfecit et fortissimum castrum regni Wisegradense debellavit*.

⁴⁹ *Veršované skladby doby husitské*, ed. F. S v e j k o v s k ý, Praha 1963, s. 143:
*Vizte, co ste udělali té někdy slavné Praze
okrase, obraně, někdy radě, cti, koruny české!*

⁵⁰ Tamže, s. 144:

*Tabor vece: „Ha, ha, ha, to — li jest dobrý důvod váš,
že od pražen na nás svědectví máš?
Chceš — li jim ve všem věřiti,
musíš mnoho lži pokrytstvím periti.
Pražáci dřívě nedali žádného Čecha kacerovati,
sami nás chtie jako kacieře vyobcovati”.*

rzesze rycerstwa, dowodzącego pierwszą krucjatą antyhusycką Zygmunta Luksemburskiego. Wspólnie z przybytymi na pomoc Pradze taborytami budowano umocnienia na górze Vitkov.

Krótki okres współpracy prażan z taborytami różnie był też oceniany przez współczesnych. Brak rozsądku zarzuca Wawrzyniec z Březovej tym przedstawicielom stolicy, którzy zgodnie z taborytami postępowali „jak bezmyślne zwierzęta, wściekłe psy i ryczące lwy”⁵¹. Dla uzupełnienia obrazu dodajmy jeszcze, że wybitny teolog praski Jakoubek ze Stržbra, człowiek, który nie bez racji jest uznawany za twórcę utrakwizmu, także nie miał o Pradze zbyt pochlebnego zdania, gdyż określał ją jako nierządnicę⁵². W tych opiniach trudno dostrzec jakiegokolwiek chwalebne atrybuty przysługujące stolicy i reprezentancie Królestwa Czeskiego. Powyższy wywód pokazał, że Praga i jej mieszkańcy byli krytykowani z różnych stron, nie tylko — czego można było oczekiwać — przez katolików, ale również przez husycki nurt tak radykalny, jak umiarkowany. Te zaskakujące niekiedy sytuacje wynikają — jak można przypuszczać — z ewolucji ruchu husyckiego, zmieniających się stanowisk i poglądów i niejednorodności mieszkańców samej Pragi. Przykładowo wzmiankowany już Jan z Příbramia zaczynał jako uczeń jednego z ojców ruchu reformatorskiego Macieja z Janova, potem był żarliwym zwolennikiem Husa, następnie przeszedł na pozycje umiarkowane, po czym gorąco zwalczał taborytów i wraz z wyższą szlachtą usiłował doprowadzić do ugody z Kościołem.

Z kolei spróbujemy prześledzić aspiracje Pragi, które w okresie rewolucji husyckiej znalazły wielostronne uzewnętrznienie. Z jednej strony obserwujemy pretensje do przywództwa politycznego, z drugiej sięganie do pewnych znaków i wartości symbolicznych, a nawet teologicznych.

Szczególne role Pragi jako centrum kultowego, a także punktu centralnego i siedziby władz świeckich dostrzegana była już we wczesnym średniowieczu. W żywocie św. Wojciecha zredagowanym w ostatnich latach X w. najprawdopodobniej przez Jana Kanapariusza, Praga określona jest jako *sancta civitas*. Powodem użycia tego pojęcia jest pamięć o księciu św. Waclawie, który w Pradze „niegdyś — — rządził i służąc Bogu chwalebny pędził żywot; potem jednak od miecza z ręki bezbożnego brata chlubnie poniósł śmierć męczeńską i przez oczywiste znaki oraz nadzwyczajne cuda aż do dziś potwierdza swoje zasługi”⁵³. Z kolei w żywocie cesarza Henryka II pióra biskupa Utrechtu Adalbolda informacja pod 1003 r. dotycząca zamku praskiego zawiera zwrot, iż Praga stanowi *caput Bohemiae*⁵⁴.

Wyjątkowość stolicy Czech zwracała uwagę autorów okresu bezpośrednio poprzedzającego husytyzm. I tak Maciej z Legnicy w mowie pogrzebowej w roku 1400 użyje określenia *sancta civitas Praga*⁵⁵. Inny anonimowy autor stawia Pragę na równi z najświetniejszymi miastami ówczesnej Europy. Jak niebo obsypane gwiazdami tak ona błyszczy wieloma mistrzami, pięknem kobiet, mądrością i wielkoduszością mieszczan; jest drugim Paryżem, Bolonią, Salernem i Rzymem i miejscem narodzin półbogów. Jak szczęśliwe są Czechy, że zrodziły „tak słodką córę”, której sława sięga aż do wyżyn niebiańskich⁵⁶.

⁵¹ R. Urbánek, *Věk poděbradský* cz. 1, s. 44.

⁵² Jakoubek ze Stržbra, *Vyklad za Zjevenie sv. Jana*, ed. F. Šimek, t. I, Praha 1932, s. 511: *sělma i žena zjevná, totiž kurva*.

⁵³ MPH, *series nova*, ed. J. Karwasińska, t. IV, cz. 1, Warszawa 1962, s. 9 i 13; tłum. polskie za: *Piśmiennictwo czasów Bolesława Chrobrego*, wyd. J. Karwasińska, Warszawa 1966, s. 39.

⁵⁴ *Vita Heinrici II. imperatoris*, ed. W. Waitz, MGH SS IV, Berlin 1841, s. 689.

⁵⁵ *Sermo Magistri Mathie de Legnic factus coram archiepiscopo Pragensi in exequiis* — G. Sommerfeldt, *Die Leichenpredigt des Magisters Mathias von Liegnitz auf den Tod des Prager Erzbischofs Johann von Jenstein*, „Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen” t. XLII, 1904, s. 271.

⁵⁶ *Anmonitio baccalaureandi*, [w:] *Geschichtschreiber* t. II, s. 111. O dziełach wyrażających w

Praga husycka to miasto, które formułuje nadzwyczaj ambitny program działania. Najbliższa jego realizacji była w początkowym okresie rewolucji husyckiej. Powiedziano uprzednio, że wyjątkowość Pragi była już dostrzegana wcześniej, ale nie rozpatrywano jej w kategoriach dominacji politycznej, raczej w sferze symboliczno-sakralnej. Wystarczy przypomnieć, że gdy po spaleniu Jana Husa w Konstancji w 1415 r. szlachta czeska i morawska zebrała się w Pradze by wystosować uroczysty list protestacyjny, w piśmie ani słowem nie wspomina się by przedstawiciele stolicy odegrali tam jakąkolwiek rolę⁵⁷. Taka sytuacja w pierwszych latach rewolucji husyckiej była już nie do pomyślenia. Nawet przed 1419 r. zdarzało się, że Praga w intyulacjach dokumentów wymieniana była przed panami, zwłaszcza w momentach osłabienia władzy królewskiej lub nieobecności monarchy. Po defenestracji praskiej 30 lipca 1419 znaczenie polityczne stolicy rośnie niemalże z dnia na dzień. Nowych ławników Nowego Miasta w Pradze po raz pierwszy wybiera nie król lub jego urzędnicy, ale wspólnota miast praskich⁵⁸. Najważniejszym sprawdzianem możliwości stolicy staje się wielka krucjata antyhusycka, która pod wodzą Zygmunta Luksemburskiego oblega w 1420 r. Pragę. Wspaniałe zwycięstwo nad olbrzymią armią przeciwnika odniesione 30 lipca 1420 na wzgórzu Vitkov stawia Pragę na czele związku miast, które stają się hegemonem i nadają dalszy bieg rewolucji⁵⁹. Zwycięstwo na wzgórzu Vitkov zostaje natychmiast zdyskontowane dla celów propagandowych i tak oto powstaje utwór wierszowany, który wylicza wszystkie kraje, ludy oraz ziemie, z których wywodzili się uczestnicy armii Zygmunta Luksemburskiego. Spis osiąga liczbę 48 ludów spoza Czech, a do tego dochodzą liczni panowie, miasta oraz duchowieństwo z terenu Czech, którzy poparli Luksemburczyka⁶⁰. Sporządzenie tej długiej listy ma oczywiście na celu podniesienie zasług Pragi, która potrafiła oprzeć się tak potężnej koalicji. Stolica wydaje manifesty, które krążyły nie tylko po kraju, ale docierały również — propagując idee husyckie — do bardzo odległych zakątków Europy⁶¹. Manifest prażan z kwietnia 1420 r. zwraca się do wszystkich „najmilszych i najwierniejszych przyjaciół Królestwa Czeskiego, aby wespół z obiema gminami miasta starego i nowego Praskiego między sobą się porozumieli i jak jeden człowiek umówili i przy tym trwali — aby tym sposobem mogli najbardziej chrześcijańskie królestwo

---

średniowieczu pochwałę miast por. J.K. Hyde, *Medieval Descriptions of Cities*, „Bulletin of the John Rylands Library” t. XLVIII, nr 1, s. 338 nn. (spis owych dzieł); E. Gieglér, *Das Genos der Laudes urbiun im lateinischen Mittelalter. Beiträge zur Topik des Städtelobes und der Stadtschilderung*, Phil. Diss. Würzburg 1953 (maszynopis); A. Blaščka, *Von Prag bis Leipzig. Zum Wandel des Städtelobes*, „WZ d.Martin — Luther Universität Halle — Wittenberg, Gesch. — Sprachwiss.” VIII/6, 1959; A. Kraus, *Civitas Regia. Das Bild Regensburgs in der deutschen Geschichtsschreibung des Mittelalters*, Kallmünz 1972; H. Weisshar-Kiem, *Die Reichs — und Residenzstädte Bayerns in Lobschriften und Beschreibungen bis 1800. Geschichte der Texte und Bibliographie*, München 1982.

⁵⁷ *Documenta Mag. Ioannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam et controversias de religione in Bohemia annis 1403 - 18 motas illustrantia*, Praha 1869 (przedruk Osnabrück 1966), s. 580-584 oraz [w:] V. Novotný, *Hus v Kostnici a česká šlechta*, Praha 1915, s. 59-71 (por. rec. J. Pekařa, „Český Casopis Historický” t. XXI, 1915, s. 400).

⁵⁸ Por. J. Čelákovský, *O vývoji středověkého zřízení radního v městech Pražských, Sborník Příspěvků k dějinám Hlavního Města Prahy* t. I-II, 1907, s. 159.

⁵⁹ Rola związku miast i pozycja Pragi w rewolucji husyckiej przedstawiona w: S. Binder, *Die Hegemonie der Prager im Hussitenkrieg*, Prager Studien t. VIII-IX, Prag 1901-1903; F. Seibt, *Communitas Primogenita. Zur Prager Hegemonialpolitik in der hussitischen Revolution*, „Historisches Jahrbuch” t. LXXXI, 1962, s. 80-100; tenże, *Hussitica*, rozdz. IV; F.M. Bartoš, *Vznik svazu husitských měst v čele s Prahou na počátku revoluce*, „Československý Casopis Historický” t. XVI, 1967, s. 865-870; J. Mezník, *Tábor a Staré Město Pražské*, tamże t. XIX, 1971, s. 45-51; F. Šmahel, *Idea*, zwłaszcza s. 109 nn.; K. Hrubý, *Senior Communitas — Eine revolutionäre Institution der Prager hussitischen Bürgerschaft*, „Bohemia Jahrbuch” t. XIII, 1972, s. 9-43; P. Čornej, *Pojmenování Prahy v narativních pramenech doby husitské, Documenta Pragensia* t. IV, 1984.

⁶⁰ Tekst w: *Husitské skladby*, s. 41 nn.

⁶¹ Por. F.M. Bartoš, *Manifesty; Husitské manifesty*, ed. A. Molnár, Praha 1980.

od takowej krzywdy i ucisku naszego narodu uwolnić i wyswobodzić, a to z pomocą Pana Boga wszechmogącego i z pomocą sławnego świętego Wacława, patrona naszego”⁶². Warto zwrócić uwagę, iż manifest ten poddaje bardzo surowej krytyce głównie Kościół i papieństwo, które ogłosiły krucjatę przeciw husytom, nie ma tu jeszcze natomiast personalnych ataków przeciw Zygmuntowi Luksemburskiemu, które już wkrótce staną się zjawiskiem powszechnym.

Sama Praga w krótkim okresie 1420-1421 jest przedmiotem nadzwyczaj intensywnej akcji propagandowej⁶³ i pełni rolę symbolu jedności korony czeskiej. Przy okazji ogłoszenia 4 artykułów praskich 20 lipca 1420 stolica zostaje określona jako *felix et inclita Pragensis civitas*⁶⁴, a w utworze „Audite, celi” datowanym na ten sam dzień o Pradze powiada się, iż jest to *primogenita, excellencior, carissima communitas i zelatrix honoris korony czeskiej*⁶⁵. *Inclita civitas* nazywa Pragę jeszcze „Sermo in anniversario Karoli imperatoris”⁶⁶. Topiczne zwroty mające oddać chwałę wybranego miasta w piśmie propagandowym — jak je określił Ferdinand Seibt⁶⁷ — „Audite, celi” akcentują już wyraźnie jego przywództwo polityczne. Przyznaje to także znakomity kronikarz ruchu husyckiego, Wawrzyniec z Brzowej, przypisując Pradze główny wkład w odniesienie sukcesu w konfrontacji z Zygmuntem Luksemburskim⁶⁸.

Praga jawi się zatem jako miasto wyznaczające kierunek rozwoju rewolucji husyckiej, ale jednocześnie w coraz silniejszym stopniu podkreśla się jej przywództwo religijne i duchowe. Jan Zelivský, kaznodzieja praski, który w początkowym okresie husytyzmu odegrał w Pradze niezmiernie ważną rolę, pokładał nadzieje na zrealizowanie reformy właśnie w stolicy. Świadczy o tym wyrażona przezeń w sierpniu 1419 r. apostrofa „O gdyby się teraz praska wspólnota stała przykładem i wzorem dla wszystkich wierzących, nie tylko na Morawach, ale i na Węgrzech, w Polsce i w Austrii”⁶⁹. Postulat Zelivskiego podkreślający znaczenie Pragi jako modelu do naśladowania dla całego chrześcijaństwa sąsiaduje z innymi zabiegami, które odnoszą do stolicy Czech metaforykę i terminologię zaczerpnięte z Pisma Świętego. Dla husytów Praga staje się oto Jeruzalem, które ma doprowadzić bojowników reformy do ostatecznego zwycięstwa. Takie właśnie przekonanie towarzyszy anonimowemu autorowi jednej z najmocniej przesiąkniętych ideologią pieśni husyckich „Povstaň, povstaň, Veliké Město pražské”, w której pierwiastki swoiście pojmowanego patriotyzmu przemieszane są z wyraźnym nacjonalizmem. Czytamy w niej:

„Powstaň, powstaň Wielkie Miasto praskie,
cała wierna rzesza tej ziemi czeskiej — —
przeciwko temu królowi babilońskiemu,
Jerozolimie zagrażającemu,
gminie praskiej i jej wiernemu ludowi”⁷⁰.

⁶² Výbor, ed. B. Havránek, t. I, s. 445. Tłum. polskie według K. Krejčí, *Praga. Legenda i rzeczywistość*, Warszawa 1974, s. 79 (przeł. C. Dmochowska).

⁶³ Por. F. Seibt, *Vom Vitkov zum Vyšehrad. Der Kampf um die böhmische Krone 1420 im Licht der Prager Propaganda*, „Historisches Jahrbuch” t. XCIV, 1974, s. 89-117.

⁶⁴ F.M. Bartoš, *Manifesty*, s. 282.

⁶⁵ *Husitské skladby*, s. 173.

⁶⁶ Edycja w: J. Tříška, *Starší pražská universitní literatura a karlovska tradice*, Praha 1978, s. 87.

⁶⁷ F. Seibt, *Slyšte nebesa. Eine husitische Propagandaschrift*, „Bohemia Jahrbuch” t. I, 1960, s. 112-121.

⁶⁸ *Kronika Vavřince z Brzové*, s. 354.

⁶⁹ Biblioteka Uniwersytecka (Państwowa) w Pradze, rkps MSVG 3, f. 46^v; por. B. Auštecká, *Jan Zelivský jako politik*, Praha 1925, s. 68, przyp. 54; F. Machilek, *Böhmen, Polen und die husitische Revolution*, „Zeitschrift für Ostforschung” t. XXIII, 1974, s. 406; B. Kopiczková, *Jan Zelivský*, Praha 1990.

⁷⁰ Výbor, ed. B. Havránek, t. I, s. 322. O pieśni tej por. Z. Nejedlý, *Dějiny husitského zpěvu* t. IV, Praha 1955 (wyd. 2), s. 319 nn.; tamże t. V, Praha 1955, s. 34 n.

Określenie „Wielkie Miasto praskie” odnosi się w tym kontekście do Starego Miasta w Pradze, które w momencie powstania pieśni (przypuszczalnie przed połową kwietnia 1420 r.) było jeszcze skłonne pertraktować z Zygmuntem Luksemburskim. Autor pieśni pochodził zatem prawdopodobnie z Nowego Miasta w Pradze, które było już wtedy zdecydowane na militarne przeciwstawienie się Luksemburczykowi. Praga jako Jerozolima stawiająca czoła królowi babilońskiemu czyli Zygmunutowi — ta metafora poparta jest w dalszej części pieśni następującym wywodem:

„Nie trzeba się bać króla węgierskiego,
człowieka małego honoru i sławy,
gdyż będzie on pokonany przez pokorny lud”

i dalej znowu z biblijnym nawiązaniem:

„Judyta wdowa pokorą swego żywota
przemogła potężnego Holoferesa
i jego mieczem ścięła mu głowę
w jego własnym namiocie.

Wybierz sobie zatem szlachetnego władcę,
przyjaciela prawa bożego,
który pokona okrutnego Holoferesa”⁷¹.

Porównanie Pragi do Jerozalem w pieśniach i kazaniach okresu husyckiego pojawia się jeszcze kilkakrotnie, np. w pieśni „Dietky, v hromadu se sendéme”⁷², czy też w anonimowym kazaniu powstałym około 1425 r.⁷³

Bezskutecznie oblegający Pragę Zygmunt Luksemburski, próbując podtrzymać swe monarsze aspiracje, 28 lipca 1420 w katedrze św. Wita otrzymuje z rąk arcybiskupa Konrada z Vechty koronę Czech⁷⁴. Propagandowym odzewem ze strony stolicy staje się satyryczny utwór „Porok Koruny České”. Autor, w którym niektórzy badacze dopatrują się Wawrzyńca z Březovej⁷⁵, sprzeciwia się zdecydowanie tej koronacji, która odbyła się jedynie w obecności kilku przedstawicieli szlachty, natomiast bez reprezentantów Pragi. Protest ten wyrażono w takich oto dumnych słowach:

„Czeskiego królestwa głową
Praga jest i wždy ma słowo,
jej postuszni jako głowie
są wszytcy prawi Czechowie,
od niej ufnie czeka prawdy
świecki i duchowny zawdy.
Z niej ład, cześć i chwałę macie,
rozslawione we wszem świecie!”⁷⁶.

Zwraca w tym fragmencie uwagę zawarowanie sobie przez Pragę roli arbitra w sprawach zarówno świeckich jak duchownych. Przede wszystkim jednak obserwujemy znamienne odwrócenie dotychczas obowiązującej hierarchii wartości. Jeśli tradycyjnie przyznawano

⁷¹ *Výbor*, ed. B. Havránek, t. I, s. 323.

⁷² Tamże t. I, s. 325 n. (edycja); por. F.M. Bartoš, *Jistebnický kancionál a Betlémská kaple*, „Jihočeský Sborník Historický” t. XX, 1951, s. 3, przyp. 8.

⁷³ F.M. Bartoš, *Útok pražského kazatele na Tábor*, tamże t. XXII, 1953, s. 30.

⁷⁴ V. Bartůněk, *Konrad von Vechta. Erzbischof von Prag, [w:] Regensburg und Böhmen. Festschrift zur Tausendjahrfeier des Regierungsantrittes Bischof Wolfgang von Regensburg und der Errichtung des Bistums Prag*, ed. G. Schwaiger, J. Staber, Regensburg 1972, s. 173-219; I. Hlaváček, *Konrad von Vechta. Ein Niedersachse im spätmittelalterlichen Böhmen*, [w:] *Beiträge zur Geschichte der Stadt Vechta* t. I, Vechta 1974, s. 5-35; P. Čornej, *Bitva na Vitkově a zhroucení Zikmundovy křížové výpravy v létě 1420*, „Husitský Tábor” 9, 1986/1987, s. 138 n.

⁷⁵ Por. przyp. 29.

⁷⁶ *Husitské skladby*, s. 67.

Pradze znaczenie jako siedzibie monarchy, to obecnie już nie władca przydaje blasku i sławy Pradze lecz Praga monarsze⁷⁷. Ekspresja owych teoretycznych ambicji uzasadniana jest dalej na gruncie pojęciowym. Mówi się wszak o arcybiskupie praskim a nie czeskim, to samo odnosi się do urzędu burgrabiego. Zamek królewski określa się jako Zamek Praski, zaś grosz także jako praski, a nie królewski czy kutnohorski⁷⁸. Praga stanowi również dla autora jedyny ośrodek sprawowania władzy:

„Praska cześć spoczywa na tem,
 że jest godzien lwa, korony
 ten kto jest włodarzem Pragi.
 Przeto król, nie mając Pragi,
 jest bezgłowy, jest nieprawy.
 -- Praga — słowa próg odmiana.
 Kto chce króla Czech mieć miano,
 niech przed nami staje w Pradze
 jako dobra pasterz w proggu,
 kiedy wchodzi do zagrody,
 gdzie mieszkają jego trzody!
 Jeśli dokąd inąd wchodzi,
 ten jest jako łotr i złodziej,
 ten poniechał prawej drogi”⁷⁹.

Posiadanie Pragi jest jedynym środkiem do legitymizacji władzy królewskiej, a Zygmunt Luksemburski zaniedbał właśnie tego podstawowego warunku. Jego błąd jest również błędem tych, którzy mu towarzyszyli w tej nieprawomocnej koronacji. Powiada bowiem autor, iż:

„Praga wszystkich miast jest matka.
 Przeto wy, o niebożątka,
 jak żeście króla wieńczyli,
 kiedyście miary nie mieli,
 ani matki ziemskiej przy tem?
 -- Cóż na złe dzieci wydawa,
 boć nie było ładu, prawa,
 przyzwolenia matczynego”⁸⁰.

Podniesienie Pragi na takie wyżyny nie oznacza przecież antymonarchizmu i pretensji do przejęcia przez stolicę funkcji królewskich. Niemniej wśród przeciwników reformy husyckiej spotykamy się również z zarzutem tego typu. W cytowanym już wcześniej utworze „*Litera de civitate Pragensi*” obwinia się Pragę o uknuć projektu, który miałby na celu detronizację króla i przeprowadzenie zmian w systemie sprawowania władzy. Czytamy bowiem: „Potem wymyśliłaś plan, którego nie będziesz w stanie zrealizować. Powiedziałaś: zgromadzę wojsko rycerzy i panoszy, z połamanych kielichów i monstrancji dam żołąd licznym dowódcom, zgromadzę prosty lud; w ten sposób osiągnę zwycięstwo, złamię opór jednostek, miasta i zameczki obarczę trybutami, panów i szlachtę siłą uczynię lennikami i w ten sposób będę korzystać z trwałej wolności jak Ratyżbona lub Wenecja. Króla będę mieć na wzór doży weneckiego. Taki był plan, taki

⁷⁷ Zbliżone choć nie tak mocno akcentowane tendencje występowały w miastach niemieckich, co wynikało z partykularnego charakteru Rzeszy, zob. W. Z o r n, *Die politische und soziale Bedeutung des Reichsstadtbürgertums im Spätmittelalter*, „*Zeitschrift für Bayerische Landesgeschichte*” t. XXIV, 1961, s. 460-480, zwłaszcza 466.

⁷⁸ *Husitské skladby*, s. 67.

⁷⁹ Tamże, s. 67 n.

⁸⁰ Tamże, s. 68. (Tłumaczenie polskie fragmentów „*Poroku Koruny České*” według K. K r e j č i, *Praga*, s. 83-84).

był ostateczny zamysł, byś mogła być nazwana panią wszystkich⁸¹. Trudno ocenić na ile przedstawiony tu projekt odzwierciedlał rzeczywiste tendencje polityczne wśród praskiej elity władzy, a na ile był wygodną inwektywą propagandową jej przeciwników. Kontakty Pragi z Wenecją nie były co prawda tajemnicą, stolica Czech wysłała nawet do miasta św. Marka jeden ze swoich husyckich manifestów⁸², jednak nie wydaje się, by poważnie myślano w Pradze o zastąpieniu monarchii jakąś formą republiki miejskiej.

Ideologiczne i propagandowe znaczenie stolicy w początkowym okresie rewolucji szło w parze z jej faktycznymi możliwościami. Praga stała na czele związku miast i odnosi wiele spektakularnych sukcesów. 24 kwietnia 1421 — według relacji Wawrzyńca z Březovej — mieszkańcy Kutnej Hory, tradycyjnego rywala Pragi, musieli na kolanach prosić prażan o przebaczenie, po czym udzielono im pokoju „od Boga i Prażan”⁸³. Wymiernym efektem rosnącej roli Pragi są postanowienia sejmów w Czasławiu z czerwca 1421 r. Przedstawiciele stolicy występują tam jako samodzielny czynnik polityczny i pełnym głosem, na równi z panami i niższą szlachtą, wypowiadają się w sprawach dotyczących całego kraju. Wśród 20 regentów wybranych przez sejm do kierowania i zarządzania państwem w okresie bezkrólewia znalazło się ośmiu mieszczan, w tym czterech prażan. Taka proporcja była wielkim sukcesem miast, a szczególnie stolicy. Dominująca pozycja Pragi znalazła także odzwierciedlenie w protokole końcowym sejmów. Na pierwszym miejscu wśród sygnatariuszy aktu znaleźli się przedstawiciele władz miejskich oraz gmin Starego i Nowego Miasta Pragi. Dopiero za nimi — a więc odwrotnie niż nakazywał ustalony tradycyjnie porządek rang — występuje arcybiskup praski Konrad z Vechty, który przyłączył się do husytów, a dalej najwięksi panowie Oldřich z Rožmberku, Cenek z Vartenberku i inni wyżsi przedstawiciele szlachty. Listę kończą „inni panowie, rycerze, panosze, miasta i gminy”⁸⁴.

Po sejmie w Czasławiu rola Pragi zaczyna jednak ulegać stopniowemu osłabieniu. Odbiciem tego są m.in. zapisy dotyczące kolejnych sejmów i zgromadzeń z udziałem stolicy. Np. odbyty 1 listopada 1423 sejm w Pradze, który miał potwierdzić ustalenia poprzedniego sejmów z Kolina i dotyczył ustanowienia zarządu politycznego w ziemiach czeskich, ujawnia już odmienny niż to było w Czasławiu porządek uczestników. Listę otwiera arcybiskup praski Konrad z Vechty, dalej wymienia się najbardziej wpływowych panów, potem następują przedstawiciele Pragi, dalsi panowie, a na końcu odnotowany został udział „innych panów, rycerzy, panoszy, miast i gmin Ziemi Czeskiej”⁸⁵.

Malejące możliwości stolicy jako rzeczywistego hegemonu ruchu husyckiego podtrzymywane są jednak jeszcze dość długo w sferze postulatycznej, a czasem przybierają formę retoryki religijnej. Tak będzie w przypadku Petera Payne’a, który w mowie wygłoszonej w 1429 r. na zjeździe w Bratysławie, w obecności Zygmunta Luksemburskiego nazwie Chrystusa „niezwyciężonym rycerzem i wojownikiem praskim”⁸⁶.

⁸¹ *Geschichtschreiber* t. II, s. 315.

⁸² Oryginału manifestu z 10 lipca 1420 dotąd nie znaleziono, jedyną znaną kopię z rękopisu Muzeum Narodowego w Budapeszcie *Cod. medii aevi* 260, f. 16’-18’ wyd. F.M. Bartoš, *Manifesty*, s. 278-282; por. tenże, *Z publicistiki husitského odboje*, „Listy Filologické” t. LV, 1928, s. 339; B. Zane, *Některé poznámky o strycích mezi Benátkami a husitskými Čechami po roce 1420*, „Husitský Tábor” t. IV, 1981, s. 139-141.

⁸³ *Kronika Vavřince z Březové*, s. 480.

⁸⁴ Wyd. w: „Archiv český” t. III, s. 226-230; *Výbor z literatury české*, ed. K.J. Erben, t. II, cz. 1, Praha 1857, s. 384 nn.; o sejmie w Czasławiu zob. J. Pekař, *Žižka* t. III, Praha 1930, s. 96-104; tamże t. IV, s. 69 nn.; F.G. Heymann, *The National Assembly of Caslav*, „Medievalia et Humanistica” t. VIII, 1954, s. 32-55; I. Hlaváček, *Husitské sněmy*, „Sborník Historický” t. IV, 1956, s. 78 nn.; F. Seibt, *Hussitica*, s. 167 nn.

⁸⁵ *Výbor*, ed. K.J. Erben, t. II, cz. 1, s. 391: *Konrad — purkmistr, konšele a obce měst pražských — i jiní páni, rytíři, panoše, města i obce země České*.

⁸⁶ *Petri Payne Anglici Positio, replica et propositio in consilio Basiliensi a. 1433 atque oratio Sigismundum*

Sporadycznie dają jeszcze o sobie znać przywódcze ambicje nowego porewolucyjnego patrycjatu kalikstyńskiego w Pradze. Około roku 1440 sporządzony został apokryficzny zbiór praw Starego Miasta w Pradze tzw. „Prawa Sobiesławowskie”, autorstwa najprawdopodobniej Mikołaja z Humpolca. Tendencja dzieła jest bardzo wyraźna i przypisuje Pradze nadzwyczaj szerokie kompetencje i uprawnienia. W okresie bezkrólewia, zdaniem projektodawcy, państwem ma rządzić burmistrz Starego Miasta: „gdyby nie było dziedzica władcy w Czechach, to wówczas burmistrz Starego Miasta w Pradze ma w tym osieroceniu zarządzać krajem dotąd, aż nie zostanie wybrany nowy władca. Wszystkie inne miasta winne mu są posłuszeństwo należne monarsze — a wszyscy urzędnicy mają mu się w pełni podporządkować i słuchać go jak władcy, który sprawuje władzę w majestacie prawa”⁸⁷. Elekcja króla ma się odbywać w ratuszu Starego Miasta. Jeśli zaś przez trzy dni elektorzy nie umieliby wyłonić nowego monarchy, to wówczas przesądzić sprawę mają przedstawiciele Pragi. Praskie Stare Miasto ma być również niezależne od decyzji podkomorzego, który sprawował dozór nad miastami królewskimi oraz od wszelkich innych urzędników i podlegać — podobnie do wielkich panów — bezpośrednio władcy.

„Prawa Sobiesławowskie”, które rzekomo miały zostać nadane Pradze już przez księcia Sobiesława II w drugiej połowie XII w., wyolbrzymiają rolę stolicy w Królestwie Czeskim do granic absurdalnych, a jednocześnie warto odnotować, że jeszcze w końcu XV w. podnosi się — zapewne przez wzgląd na tradycję sprzed lat 100 — projekt umieszczenia stolicy cesarskiej w Pradze. Czyni tak Paweł Židek w dziele „Jiří správozna”, które będąc zbiorem praktycznych rad przeznaczonych dla husyckiego władcy Jerzego z Podiebradów wpisuje się w długą listę utworów średniowiecznych określanymi jako „zwierciadła książęce”, Židek pisze: „dla miasta cesarskiego nie ma absolutnie bardziej stosownej siedziby niż Praga, aczkolwiek jest Moguncja, która by sprostała potędze cesarskiej i wielkiej liczbie mieszkańców, a znajduje się blisko tych co wybierają cesarza, jest też Norymberga lub Ratzbona, ale Praga stanowi miejsce najwłaściwsze”. Takie postawienie sprawy, w innym fragmencie swych rozważań uzupełni stwierdzeniem, iż: „Praga jest silnym miastem, mogącym udźwignąć każde dostojeństwo, nawet cesarskie”⁸⁸.

Praga, która w okresie przedhusyckim — jak podawaliśmy uprzednio — należała do grupy dużych miast europejskich, w XV w. — czemu trudno się skądinąd dziwić — przeżywa stagnację, a nawet niewielki regres demograficzny. Jeśli liczbę jej ludności na przełomie XIV i XV w. można oceniać na 30-40 tysięcy, to w roku 1429 liczyła około 28 000 mieszkańców, zaś na początku XVI w. około 25 tysięcy⁸⁹. W tym samym okresie nie powiększała się również powierzchnia zabudowy miejskiej. Pomimo starań, jakie okazywał stolicy Jerzy z Podiebradów, dopiero za panowania Władysława Jagiellończyka (1471-1516) Praga wydaje się przeżywać pewne ożywienie⁹⁰, które znajduje potwierdzenie m.in. w powrocie na — zerwane w czasach rewolucji husyckiej — międzynarodowe

regem a. 1429 Bratislaviae pronuntiatae, ed. F.M. Bartoš, Tábor 1949, s. 81: *invictissimus miles et bellator Pragensis*; F.M. Bartoš, *M. Petr Payne, diplomat husitské revoluce*, Praha 1956; J. Macek, *Die Versammlung von Pressburg 1429, Folia diplomatica t. I*, Brno 1971, s. 199.

⁸⁷ *Výbor*, ed. B. Havránek, t. II, Praha 1964, s. 416. Pełny tekst „Praw Sobiesławowskich”, [w:] *Die Sogenannten Sobieslaw'schen Rechte. Ein Prager Stadtrechtsbuch aus dem 15. Jh.*, ed. R. Schranil, München—Leipzig 1916.

⁸⁸ *M. Pavla Židka Správozna*, ed. Z.V. Tobiola, *Historický Archiv České Akademie Věd a Umění t. XXXIII*, Praha 1908, s. 159, 161.

⁸⁹ J. Janáček, *Dzieje Pragi*, Warszawa 1977, s. 135 nn.

⁹⁰ F. Machilek, *Praga caput regni. Zur Entwicklung und Bedeutung Prags im Mittelalter*, [w:] *Standt und Landschaft im deutschen Osten und in Ostmitteleuropa*, wyd. F.B. Kaiser, B. Stasiewski, Köln-Wien 1982, s. 99.

szlaki handlowe; w szczególności istotne jest tu przywrócenie związków z nadzwyczaj silnym ośrodkiem jakim była Norymberga⁹¹.

Literacki i propagandowy obraz Pragi kreślony przez piśmiennictwo epoki husyckiej odznacza się — jak próbowaliśmy pokazać — niezwykle intensywnością barw. František G r a u s zauważył⁹², iż bogaty program przywódczy, jaki postawiła przed sobą Praga w sferze politycznej, ekonomicznej i literacko-ideologicznej nie został — na skutek splotu różnych przyczyn — sfinalizowany w pełni w żadnej z nich. Zadajmy jednak pytanie inne, czy program ten miał szanse realizacji w jakiegokolwiek z tych dziedzin? Tak czy inaczej pozostaje Praga miastem, które sformułowało model teoretyczny stolicy dominującej w państwie, z tak wielkimi aspiracjami do przywództwa, iż trudno byłoby być może dla nich znaleźć analogię w którymkolwiek innym mieście europejskim późnego średniowiecza⁹³.

⁹¹ H. Sturm, *Eger, Nürnberg und Prag. Die Grundlagen ihrer Wechselbeziehungen im hohen und späten Mittelalter*, „Bohemia Jahrbuch” t. VI, 1965, s. 72-92; H. Schenk, *Nürnberg und Prag. Ein Beitrag zur Geschichte der Handelsbeziehungen im 14. und 15. Jahrhundert*, Giessen 1969; tenże, *Die Beziehungen zwischen Nürnberg und Prag von 1450-1500*, [w:] *Die Aussenhandel Ostmitteleuropas 1450-1650*, ed. I. Bog, Köln—Wien 1971, s. 185-203.

⁹² F. Graus, *Prag*, s. 46.

⁹³ Problematyka stolicy i stoleczności w średniowieczu ukazana została w: L. Olschki, *Der ideale Mittelpunkt Frankreichs im Mittelalter in Wirklichkeit und Dichtung*, Heidelberg 1913; T.F. Tout, *The Beginnings of a Modern Capital. London and Westminster in the Fourteenth Century*, [w:] *Proceedings of the British Academy* t. X, 1921/1923, s. 487-511; *Das Hauptstadtproblem in der Geschichte. Festgabe zum 90. Geburtstag Friedrich Meineckes*, Tübingen 1952; G. Roloff, *Hauptstadt und Staat in Frankreich*, „Jahrbücher für Geschichte des Deutschen Ostens” t. I, 1952, s. 249-265; R. Mousnier, *Paris, capitale politique au Moyen Age et dans les temps modernes*, [w:] *Paris. Fonctions d'une capitale*, Paris 1962, s. 39-80; F. Rauhut, *Warum wurde Paris die Hauptstadt Frankreichs?* [w:] *Medium aevum Romanicum. Festschrift für H. Rheinfelder*, München 1963, s. 267-286; G.A. Williams, *Medieval London. From Commune to Capital*, University of London, *Historical Studies* t. XI, London 1963; Y. Barel, *La ville médiévale. Système social, système urbain*, Grenoble 1975; *Hauptstädte. Entstehung, Struktur und Funktion. Referate des 3. Interdisziplinären Colloquiums des Zentralinstituts für fränkische Landeskunde und allgemeine Regionalforschung an der Universität Erlangen—Nürnberg*, ed. A. Wendehorst, J. Schneider, Neustadt a.d. Aisch 1979; M. Mitterauer, *Markt und Stadt im Mittelalter. Beiträge zur historischen Zentralitätsforschung*, Stuttgart 1980; E. Ennen, *Funktions- und Bedeutungswandel der „Hauptstadt“ vom Mittelalter zur Moderne*, zbiór wykładów bez daty i miejsca wydania.